

Zondag 26 juni 2022

Prediker (II)

Houd het ene vast en laat het andere niet los

Dorpskerk - Blaricum

Voorganger: ds. Jurjen Zeilstra

Inleiding

Bestaat het dat iemand al te rechtvaardig is? Boeiend om deze gedachte juist in de Bijbel, in een minder bekend hoofdstuk van Prediker aan te treffen. De heilzame relativering die hier door de Prediker wordt betracht kan ons behoeden voor fanatisme en zelfoverschatting. Maar wie van ons heeft daar nog last van?

Schriftlezing Oude Testament: Prediker 7

Schriftlezing Brieven: Jacobus 3, 16-18

Schriftlezing Evangelie: Lucas 6, 46-49

Prediking

Gemeente van Christus,

Prediker zegt niet in ieder hoofdstuk hetzelfde en zo nu en dan spreekt hij zichzelf ronduit tegen. Wat moeten we met al die zwartgallige opmerkingen over rouw beter dan feestrumoer en droefheid beter dan vrolijkheid? Zeven keer raadt Prediker in zijn boekje aan toch vooral te genieten wanneer de gelegenheid zich voordoet, maar hier slaat hij die sombere tonen aan, waardoor begrijpelijk is dat lezers in hem toch vaak een cultuurpessimist hebben gezien.

Waarschijnlijk heeft Prediker in hoofdstuk 7, 1-14 een aantal in zijn tijd bekende wijsheidsspreuken aan elkaar geplakt en tussen de regels door van commentaar voorzien.¹ Voor ons is het heel moeilijk te onderscheiden wat hij daarbij nu wel en wat hij niet precies meent. Bedoelt hij het misschien ironisch? Wat is het spreekwoord en wat zegt Prediker zelf? In 6, 9-11 is het nog:

Het is beter te genieten van iets tastbaars
dan te grijpen naar iets onbereikbaars. (...)
Alles wat er meer over gezegd wordt,
vermeedert slechts de leegte.

Zijn het die zogenaamde tegeltjeswijsheden dan misschien die volgens Prediker de leegte vermeerderen? Zet Prediker deze somberheid hier bewust neer als een soort karikatuur? Ik denk niet dat veel mensen meteen hartelijk zullen instemmen met dit soort naargeestige adviezen. Komisch vind ik wel een beeldspraak waarin het lachen van dwaze mensen wordt vergeleken met het knetteren van dorens in het vuur onder een pot. En wat ook wel weer mooi is, vind ik, het wijzen op de waarde van de voltooiing van de dingen. Het leven is een geheel, waarin vroeger en nu, waarin hoogte- en dieptepunten, onlosmakelijk verbonden zijn en je leeft nu, in een punt van de tijd tussen verleden en toekomst in. Het verleden is onbereikbaar en het heeft ook geen enkele zin eindeloos over de toekomst te gaan speculeren. Goede en slechte dagen vormen samen nu eenmaal één reliëf. De slechte momenten vormen de achtergrond waardoor het goede naar voren kan komen. Het is een blijk van wijsheid om in dat opzicht het laatste oordeel over een mensenleven over te laten aan God.

En dan lezen we direct na dit wat raadselachtige stuk een gedeelte dat Prediker een hele slechte naam heeft bezorgd. Prediker 7, 15-22 is wel opgevat als het bankroet van alle ethiek.² Want

---

¹ Krüger, Th., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, XIX, Sonderband, *Kohelet (Prediger)*, Neukirchen/Vluyn 2000, 250.

² O.a. door Aarre Lauha en Eberhard Wölfel, de laatste aangehaald door Rothuizen, die hier een enorm probleem van maakt, voor mij moeilijk te begrijpen. Rothuizen, G.Th., *Scherven brengen geluk. Het ethos van Prediker*,

nu lijkt het er op dat hij werkelijk alles gaat relativëren. Volgens sommigen gaat Prediker het absolute onderscheid tussen goed en kwaad ‘nivelleren’, wegpoetsen dus eigenlijk.³ Hier blijkt volgens mij ook dat hij in dat bovenstaande deel eigenlijk met al die moralistische mensenwijsheid zit te spotten, want nu blijkt ineens niets meer wat het lijkt te zijn. Tot schrik van ernstige lezers, die misschien vanuit hun zwaarmoedigheid juist hadden ingestemd met het eerste stuk, *lijkt* Prediker nu een plat compromis tussen rechtvaardigheid en slechtheid aan te bevelen. Maar ik denk dat zij Prediker niet goed hebben begrepen. Ik zie eerder een subtiel, ja ragfijn spel van ironie en levenswijsheid. Zoals steeds zoekt Prediker zijn uitgangspunt in de ervaringswerkelijkheid zoals deze zich afspeelt, niet in een of ander ideaal dat door strenge boetepreken tot stand zou kunnen komen. Ieder fanatisme van moraalridders wordt hier door Prediker vakkundig de kop ingedrukt.

Er bestaat voor hem geen objectief vaststelbare ethische bodem waarop zo’n moraal gebaseerd zou kunnen worden. Het absolute onderscheid tussen goed en kwaad wordt zodoende door hem inderdaad verworpen. Maar ik proef hierin geen cynisme of een weigering de mens in zijn feilen voor Gods aangezicht serieus te nemen.⁴ Integendeel, Prediker ziet scherper dan menig mooi weerprofeet. Hij onderkent het complexe karakter van de werkelijkheid waar goed en kwaad eigenlijk altijd door elkaar heen lopen. Maar Prediker acht een mens eenvoudigweg niet in staat dit allemaal precies te ontwarren en hij ontzegt de mens dus in wezen de mogelijkheid de waarheid in z’n absolute vorm te kennen. Dat geeft te denken.⁵

‘Hoe kun je al te rechtvaardig zijn?’ hebben sommigen zich afgevraagd. Bestaat dat?⁶ Maar dat kan heel goed, zou Prediker zeggen. Als mensen hun eigen handelen boven de wet gaan stellen, omdat zij menen de waarheid in pacht hebben, dan verheffen zij hun rechtvaardigheidsideaal tot een absolute hoogte die voor anderen verpletterend kan zijn. Menig terrorist die in deze zin voor God heeft gespeeld, omdat hij meende het recht te hebben anderen in naam van God het leven af te mogen nemen. Maar wie was het die hem ooit tot rechter over de levens van anderen heeft aangesteld?

Je hoeft geen terrorist in de letterlijke zin te zijn om anderen de levensruimte te ontnemen. Ook wij zelf kunnen onze omgeving terroriseren. Dat gebeurt wanneer wij zelf menen de waarheid in pacht te hebben en ons, al is het maar in gedachten, boven anderen verheffen. Het heeft het imago van de kerk geen goed gedaan dat mensen buiten de kerk zich vaak door kerkleden geoordeeld hebben gevoeld. Aan menig kind op jonge leeftijd de levenslust ontnomen door de druk die samenging met de zwaarmoedigheid en de ernst van het protestantisme, welgemeend,

---

Baarn 1983, 79-90. Lauha, A., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, XIX, *Kohelet*, Neukirchen/Vluyn 1978, 136. Hij moet niets hebben van ‘de middenweg’ van Prediker, die de Lutherse genadeleer dreigt onderuit te halen. ‘Kohelet gerät hier in einen verhängnisvollen Konflikt mit herkömmlichen weisheitlichen Grundanschauungen.(...) Mit Schwärmerei und Fanatismus büßt er auch Opfermut und Glaubenskraft ein. Gerechtigkeit und Sündhaftigkeit sind nicht mehr absolute Gegensätze. Das aber bedeutet, daß der mensch keinen Grund zur Verzweiflung vor Gott hat wie bei Ijob. Kohelet versucht, der ernsten Wirklichkeit in Ironie und schelmischem Humor zu entfliehen. In allem spiegelt sich aber der weltanschauliche Bankrot. (...) Von der Gedanken Kohelets verläuft keine positive Linie zur Bewältigung der Schuldfraage im Geiste des Evangeliums.’

³ Rothuizen, 81.

⁴ Cf. Lauha, 135-136.

⁵ O.a. Lauha, 135-136.

⁶ Cf. Rothuizen, 84. In het Jodendom wordt de vergelijking gemaakt met de fout van Saul in 1 Samuël 15, wanneer deze tegen het uitdrukkelijk bevel vrouwen, kinderen en vee uit Amelek spaart en argumenteert dat het geen schuld treft. ‘Al te rechtvaardig’ is dus, volgens de rabbijnen: rechtvaardiger willen zijn dan God. Dit bedoelt Prediker m.i. niet. Toch is zijn bedoeling in deze zin heel Joods, een mens moet het niet beter willen weten dan God, d.w.z. zijn eigen handelen als verlengstuk van God boven de wet plaatsen, zoals bijv. Al Qaida deed. Vgl. Strack, H.L. en P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, III, 270.

maar de ruimte om te genieten verschrompelde. Die zure indruk is bij de buitenwacht nog altijd niet helemaal uit de lucht.

Het klinkt misschien gek en een beetje hoogmoedig allemaal, maar mij spreekt die gematigde, enigszins conflict mijdende houding van Prediker, dat zoeken naar een soort middenpositie, juist aan. Er gaat er kwaad schuil in een al te nadrukkelijk streven in deze wereld rechtvaardig te zijn. Jezus zegt in de Bergrede, wonderlijk om te lezen: ‘verzet je niet tegen wie kwaad doet, maar keer degene die je op de rechterwang slaat, ook de linkerwang toe.’⁷ Een vreemde tekst, dat geef ik toe. Maar wie altijd het naadje van de kous wil weten, wie altijd mensen de maat loopt te nemen, gaat op den duur, letterlijk of figuurlijk, over lijken. Osama bin Laden meende vast en zeker, vooral in het begin, dat hij Allah een heel grote dienst bewees door niet-moslims te vermoorden. Hij heeft vast en zeker gemeend dat hij het recht had alles wat in deze wereld in zijn ogen vies en voos was, uit de weg te ruimen. Wij weten hoe zo’n project kan aflopen.

Vaak wordt vergeten, of de betweters willen niet weten, dat er in de wereldgeschiedenis onvoorstelbaar veel leed is aangericht, steeds wanneer mensen besloten de rotte plekken uit de samenleving te gaan wegsnijden. Het is mij te gemakkelijk om in deze pogingen alleen maar kwade bedoelingen te zien. Dat is juist de ellende. Ooit werd de Inquisitie opgericht om de kerk te zuiveren. Velen zijn begonnen aan hun kruistocht omdat zij werkelijk geloofden dat God van hen vroeg het Heilige Land van de overheersing door de ongelovigen te redden. Het adagio ‘God wil het’ is van alle tijden, de toevoeging ‘...en daarom kun je mij niet tegenspreken’ wordt meestal niet expliciet gezegd, maar wel in de praktijk gebracht. Het is, in het groot net zo goed als in het klein, een heilloze weg.

Prediker gelooft, in tegenstelling tot de Spreukendichter, niet dat onrechtvaardige mensen in dit leven door God worden gestraft. Tegenover een Spreukentekst als:

De rechtvaardige wordt niet door onheil getroffen,
godelozen worden bedolven onder ellende.⁸

constateert de nuchtere Prediker:

Dit heb ik in mijn leeg bestaan gezien:
een rechtvaardig mens gaat aan zijn rechtvaardigheid ten onder,
een onrechtvaardig mens leeft lang ondanks zijn slechte daden.⁹

Toch heeft het Jodendom de voorspoed van de onrechtvaardigen altijd als schijnbaar willen beschouwen. Het traditionele joodse antwoord op de bekende klacht dat het de goddelozen zo voorspoedig lijkt te gaan is dat zij hun straf aan het einde van hun leven of in het hiernamaals alsnog zullen ondergaan.¹⁰ Vandaag weten veel mensen niet wat zij hiervan moeten denken. Komt er echt nog een soort vergelding van Godswege achteraf? Mensen die hier geen antwoord op weten of die hierin zelfs eigenlijk niet meer kunnen geloven bevinden zich in gezelschap van Prediker.

---

⁷ Matteüs 5,39.

⁸ Spreuken 12,21, cf. Psalm 1.

⁹ Prediker 7,15, cf. Psalm 73, waar echter wordt aanbevolen op het gruwelijk (levens)einde der goddelozen te letten.

¹⁰ Cf. Strack-Billerbeck, IV, 973: ‘Die Abrechnung wegen seiner bösen taten bleibt ihm (dem Gottlosen) behalten für die zukünftige Welt, damit die Strafe von ihm beigetrieben werde am Tage des großen Gerichts.’

Hebben wij vandaag nog last van al te grote woorden, of zijn we daarvoor als gelovigen al veel te onzeker geworden? Niet iedereen zal daarop hetzelfde antwoord geven. Wat voor Prediker blijft is eenvoudigweg, ontzag voor God.

Houd het ene vast en laat het andere niet los.
Dat is het beste, want wie ontzag voor God heeft,
ontsnapt aan al te veel rechtvaardigheid
en ook aan al te veel onrechtvaardigheid.¹¹

Hier, in ontzag voor God en besef van eigen kleinheid voor Gods aangezicht vind Prediker de vaste grond om zijn levenshuis op te bouwen. Dat is, denk ik ook, wat Jezus bedoelt, wanneer hij spreekt over oprecht handelen op basis van zijn woorden. Dit is geen garantie dat alles altijd goed zal gaan. Maar het is genoeg voor een leven waarin goede dagen genoten kunnen worden, eenvoudigweg rekening houdend met de slechte dagen. Het streven naar rechtvaardigheid vast houden zonder de realiteit uit het oog te verliezen, dat is een levenskunst. Het is de kunst van leven in balans, in een grillige wereld. Dat is, ook in deze tijd, bouwen op een rots.

Wonderlijk, hoe actueel een stem van ruim 2200 jaar geleden kan klinken. Ik vind Prediker helemaal niet cynisch of nihilistisch.¹² Zijn zakelijke nuchterheid en oprecht beleden onzekerheid voeren tot een situatie ethiek, die mij aanspreekt. Weeg wat je als kwaad ziet en wat je als goed beleeft maar eerlijk tegen elkaar af en probeer verder zo goed mogelijk te leven. Dat je daarin ook heel reëel je eigen beperkingen mee te wegen hebt en er goed aan doet altijd rekening te houden met God, dat is wat Prediker ons aanbeveelt. Maar verder? Er komen geen briefjes uit de hemel dwarrelen waar op staat hoe wij ons levenshuis moeten inrichten. Bouwen op vaste grond betekent dus rekening houden met God en zijn geboden, maar kan nooit inhouden dat wij zonder er bij na te denken wat als Gods geboden te boek staat blindelings zouden moeten uitvoeren, zonder oog voor het nieuwe van iedere nieuwe situatie. Dit is waarschijnlijk niet het stoere 'Christian leadership' waar *evangelicals* op zitten te wachten. Laat het zo zijn. Ik ervaar het als een bevrijding.

Hoofdstuk 7 van het boek Prediker eindigt met opnieuw raadselachtige teksten, ook vreemde woorden over 'de vrouw' die terecht weerstand zullen kunnen oproepen. Prediker is van vrouwenhaat beschuldigd en dat terwijl hij elders zijn toehoorders juist oproept samen met een vrouw te genieten, en zegt tegen zijn leerlingen, jongens natuurlijk: 'Geniet van het leven met de vrouw die je bemint.'¹³ Vrouwen hebben, niet alleen bij Prediker, maar bijvoorbeeld ook in het Spreukenboek,¹⁴ de naam dat zij mannen van de wijsheid af zouden houden. Zou Prediker hier misschien niet vrouwen in het algemeen bedoelen, maar bepaalde vrouwen met slechte bedoelingen in het bijzonder? Het kan, maar lijkt het er meer op dat het helemaal niet over concrete vrouwen of een bepaalde vrouw van vlees en bloed gaat, maar eerder over een figuurlijke betekenis van 'vrouw' die de eerste studenten van Prediker direct zullen hebben begrepen, een symbool van verleiding tegenover een symbool van inspiratie. Want je kunt met dit beeld twee kanten uit. Er is gedacht aan 'Vrouwe Dwaasheid', maar merkwaardig genoeg ook aan 'Vrouwe Wijsheid'. Beide, dwaasheid en wijsheid worden in het Spreukenboek wel als vrouw gepersonifieerd.¹⁵ En dan wordt het opnieuw een ironisch woordenspel vol van

---

¹¹ Prediker 7,18.

¹² Cf. Lauha, 135, die hier levensgrote gevaren ziet: 'Kohélet ist aber so tief in den traditionellen Normen verwurzelt, daß er seine Morallehre nicht zur letzten nihilistischen Konsequenz führt.'

¹³ Prediker 9,9.

¹⁴ Bijv. Spreuken 5.

¹⁵ In het bijzonder in Spreuken 9.

dubbele bedoelingen. Oprecht wijsheid zoeken kan niet verkeerd zijn, maar er bestaat ook een fanatiek achteraan jagen totdat je de wijsheid in pacht meent te hebben. Dat is opnieuw een illusie die, paradoxaal genoeg, alleen dwazen kunnen koesteren. Deze vrouw doet zich misschien als wijsheid voor, maar het is Vrouwe Dwaasheid in eigen persoon. Het gaat dan over het verslavende karakter van het zoeken naar een betweterige vorm van wereldwijsheid die toch nooit wordt gevonden.

Mogelijk zit er dus een voor ons wat moeilijk herkenbaar spel van dubbele bodems in de tekst van Prediker, te vergelijken met de paradoxale uitspraken van Socrates die zegt dat hij tenminste *weet* dat hij niets zeker weet. En dat is, wonderlijk genoeg, voor Prediker net als voor Socrates, juist wijsheid, levenswijsheid. Aan de hand van allerlei vooroordelen en karikaturen, waaronder, ik zeg het eerlijk, soms ronduit vrouwonvriendelijke platitudes (die hun schadelijke uitwerking de eeuwen door helaas niet hebben gemist), speelt Prediker hier een wonderlijk woordenspel.¹⁶ Er moet een bespotting in zijn schuil gegaan van voorname mannen die zich wel heel wijs voordoen, misschien vol gewichtige verering voor Vrouwe Wijsheid zware gesprekken voeren, maar in de ogen van Prediker in werkelijkheid gevangen zitten in het klapnet van een heel andere vrouwe: Vrouwe Eigenwijsheid. We zullen maar geen namen noemen, maar we kunnen ons er iets bij voorstellen, in de politiek, in de bedrijven, in familieverband, en in de kerk. Functies veranderen. Apen zitten op rotsen. De kerk zingt in de samenleving heel wat toontjes lager dan vroeger. Het grote dik doen in de wereld is onveranderd gebleven.

In dit opzicht is zelfspot Prediker niet vreemd. Tenslotte is zijn eigen naam ‘Qoheleth’, de samenroeper, een Hebreeuws woord met een vrouwelijke uitgang en als er in Prediker 7,27 staat: ‘zegt Prediker’ staat het werkwoord ‘zeggen’ zelfs in de vrouwelijke vorm.¹⁷ Misschien heeft hij daarmee willen aangeven dat zelfs zijn eigen wijsheid zo nu en dan al te eigenwijs is gaan klinken. Het zou mij niet verbazen. Prediker was de cabaretier van zijn tijd. Hij hield niet alleen de mensen, maar ook zichzelf een spiegel voor.

Je kunt in ieder geval wel degelijk al te rechtvaardig zijn, dat wil zeggen mensen opofferen aan je oprecht gemeente ernstige streven tot gerechtigheid. Het is hoogmoed te denken dat in dit opzicht je kennis en capaciteiten als mens niet zijn begrensd. Het menselijk vermogen alles goed te doen is nu eenmaal beperkt en het is alleen maar wijs daarmee rekening te houden, te beginnen bij jezelf. Eenvoud en bescheidenheid zijn daarom sierlijke eigenschappen. Het kwaad bestaat, maar nooit zullen mensen het kunnen uitroeien. Dat kan niet omdat in het kwaad zelf het reliëf wordt gevonden waarin ons leven zich afspeelt. Mensen leven nu eenmaal met donker en licht.

Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, draag de zegen van een eeuwig God met je mee, laten we elkaar bemoedigen telkens weer opdat wij het evenwicht niet verliezen, het ene vasthouden, zowel als het andere, niet alleen streven naar rechtvaardigheid, maar ook begrip hebben voor onvolkomenheid, de mensen vergevingsgezind tegemoet treden, want zo zijn wij mensen van God.

---

¹⁶ Krüger, 262-271.

¹⁷ In het hele boekje staat maar één keer ‘zegt Prediker’, terwijl hij zelf aan het woord is. Sommigen hebben dit voor een latere invoeging gehouden. Krüger denkt aan een spel met vrouwonvriendelijke uitdrukkingen die zichzelf over en weer ontkrachten. Krüger, 270.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de verbondenheid met de Heilige Geest,
is met jullie allen.

Afbeelding voorzijde: Meteora Kloosters, Griekenland

